

ГАЛИЦЬКИЙ ІНТЕРТЕКСТ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРІ (ЗАМІСТЬ ПЕРЕДНЬОГО СЛОВА)

У статті аналізуються історичні умови, культурні ситуації та інтелектуальні устремління життя галицьких українців від кінця XVIII-го до середини XIX-го ст. Проведено наукове узгодження проблеми становлення галицької регіональної та культурної ідентичності. Запропоновано нову періодизацію історії розвитку галицького українства. Визначено три головні виклики, перед якими воно опинилося, моделюючи свою модерну ідентичність: рутенство як ментальний комплекс національної неповноцінності і провінційності, москвофільство як ідейну форму національної поразки, соціалізм як ідеологію нівеляційного космополітизму.

Осмилено значення австрійських цивілізаційних та політичних впливів на Галичину. Описано ситуацію першої культурницької організації українців в Галичині зі створенням просвітницького гуртка в м. Перемишль у 1810-і роки. Пояснено, чому під час революції 1848 р. українці в Галичині не здобули вирішальної перемоги. Дано характеристику головних діячів галицького відродження в середині XIX ст. Проаналізовано причини піднесення і занепаду табору москвофілів як агентів впливів Російської імперії в Галичині. Досліджено характер та особливості становлення нового ідейного табору – галицьких народовців, які у 1870–1890-і рр. здобувають повну перевагу над москвофілами й спрямовують галицьких русинів в русло послідовного національно-культурного відродження.

В аспекті художньої літератури визначено, що галицьке літературне піднесення було пов'язане насамперед із усвідомленням старої писемної традиції в Галичині, яка творилася староукраїнською мовою. На відміну від українців підросійської Надніпрянщини, галицькі українці довго зберігали писемну мову церковнослов'янського забарвлення, що мало свої плюси і мінуси. Хоча літературно галичани поступалися надніпрянцям виразністю й багатством художньої мови, яскравістю талантів, але ідейно вони тримали рівень. Так, Федір Заревич, перейнявши естетичні впливи австрійського стильового бідермаєру, спрямував галицьку українську літературу до реалізму і цим спонукав великий літературний талант Івана Франка (1856 – 1916), який кардинально оновив і збагатив галицьку українську літературу

Ключові слова. Галичина, українське національне відродження, культурні впливи, рутенство, москвофільство, народовці, література, бідермаєр.

Oleg BAHAN

candidate of philological sciences,

associate professor of the department

Ukrainian literature and literary theory Ivan Franko

Drohobych State Pedagogical University

St. T. Shevchenko, 34, Drohobych, Lviv region. 82,100 (Ukraine)

e-mail: bahan.o59@gmail.com

GALICIAN INTERTEXT IN UKRAINIAN HISTORY AND CULTURE (INSTEAD OF THE FOREWORD)

The historical conditions, cultural situations and intellectual aspirations of the life of Galician Ukrainians from the end of the 18th to the middle of the 19th century are analyzed in the article. The problem of formation of Galician regional and cultural identity has been scientifically reconciled. A new periodization of the history of the development of Galician Ukrainianism is proposed. The three main challenges have been identified modeling its modern identity: Ruthenism as a mental complex of the national inferiority and provincialism, Muscophilism as an ideological form of the national defeat, socialism as an ideology of leveling cosmopolitanism.

The significance of the Austrian civilizational and political influences on Galicia is understood. The situation of the first cultural organization of Ukrainians in Galicia with the creation of the educational circle in Przemyśl in the 1810s is described. It is explained why Ukrainians in Galicia did not win a decisive victory during the revolution of 1848. The characteristics of the main figures of the Galician revival in the middle of the 19th century are given. The reasons for the rise and fall of the camp of Muscophiles as agents of the influence of the Russian Empire in Galicia are analyzed. The nature and peculiarities of the formation of a new ideological camp – the Galician narodovites were studied, who in the 1870-1890s gained complete superiority over the Muscophiles and directed the Galician Ruthenians in the direction of a consistent national and cultural revival.

In the aspect of fiction, it was determined that the Galician literary elevation was connected primarily with the awareness of the old written tradition in Galicia, which was written in the Old Ukrainian language. Unlike the Ukrainians of the Sub-Russian Transnistria region, the Galician Ukrainians for a long time preserved the Church Slavonic written language, which had its pro and con. Although the people of Galicia were inferior to the people of Transnistria in the expressiveness and richness of the artistic language, the brilliance of their talents, but ideologically they held the level. Thus, Fyodor Zarevych, adopting the aesthetic influences of the Austrian stylistic Biedermeier, directed Galician Ukrainian literature to realism and thereby encouraged the great literary talent of Ivan Franko (1856 – 1916), who radically renewed and enriched Galician Ukrainian literature.

Key words. Galicia, Ukrainian national revival, cultural influences, Ruthenism, Muscophilism, Narodov people, literature, Biedermeier.

I ПРОБЛЕМА САМОВУТНОСТІ ГАЛИЧИНИ

Культурно-ментальна специфіка Галичини як знакового регіону України розвинулася з глибин історії і, здавалося б, не потребує додаткової аргументації. Відповідно, до цієї теми мав би існувати сталий науковий інтерес. Проте, як це не парадоксально, саме в роки української державної незалежності увага до галицької тематики у вітчизняній гуманітаристиці загалом виявилася невисокою, навіть більше – в науці витворилася певна тенденція до ігнорування та нівелювання її. На це склалася низка причин, які важко проаналізувати в короткій передмові, тож виділимо тільки одну: Галичина переважно дратує постмодерну космополітичну науку своїм націоналізмом, минулим і теперішнім, тому остання прагне дискредитувати першу різними способами. Головною домінантою в цьому, відтак, стає візія, більше емоційна, аніж раціональна, про загальну «провінційність», «вторинність», «маловагомність» галицького культурно-історичного процесу, який, мовляв, «лише доповнював» загальний національний розвиток українства, але не визначав його. Власне, ця візія здебільшого ніколи ніяк не обґрунтовується, а в основному навіюється, тому якесь концептуальне опонування їй майже неможливе.

Мимоволі, такій тенденції підігрують дослідження сучасних закордонних науковців, які трактують українську проблематику, але вибірково, мірою того, наскільки вони її освоїли. Так, наприклад, відомий американський історик, професор Стенфордського університету Ларі Вулф у книзі «Ідея Галичини: історія та фантазія в політичній культурі Габсбурзької імперії» (2010) [24] зробив «відкриття», що Галичина щойно була «винайдена» австрійською владою після окупації краю Дунайською імперією в 1772 р. внаслідок першого поділу Речі Посполитої. Головна концепція книги Л.Вулфа побудована на тому факті, що Галичина як австрійська провінція об'єднувала в собі етнічні українські землі (т. зв. Східна Галичина) й польські етнічні землі (Західна Галичина), що дозволяє авторові перемішувати в своєму дослідженні українську й польську тематику та проблематику й постійно робити висновки про мультикультурний характер краю, його ментальні й культурні парадокси, громадянську та цивілізаційну несконденсованість. До всього цього Л.Вулф щедро додає єврейської тематики й висновує тезу про «вічну невизначеність» Галичини. Таким чином в науку вводиться концепція, що Галичина, мовляв, була завжди (це від 1772 р.!) якимось сумбурним краєм, дивовижною сумішшю етносів і культур, безґрунтовним утворенням. Тобто насправді автор видає цілісну те-

орію, зручну для сучасною пост-модерністської свідомості: все на світі відносно, немає сенсу, парадоксальне й химерно-непізнаване. Хоча, зазначимо, при цьому вчений вимальовує вельми цікаву й багатогранну панораму галицької історії, наповнену малознаними фактами та оригінальними інтерпретаціями, і цим, безумовно, збагачує історіософську та культурологічну сфери тлумачення теми Галичини в науці.

Цю історіософську тезу радо підхопили різні українські історики й культурологи, які взяли собі за мету якось применшити роль Галичини в національному й культурному бутті України, посяяти сумнів в головах тих, хто береться вивчати галицьку тематику. Відтак в Україні широко заговорили про «штучність» регіону, його «еклектичність», «випадковість» тощо. При цьому ніхто не зауважив, що поважний американський історик хитро зманіпулював предметом дослідження: він цілком відмовився говорити про історію Галичини до 1772 р., вдав, що не розуміє того, навіщо австрійська влада навмисне об'єднала польський і український етнічні регіони, щоб за допомогою протипаги русинів щодо явно сильніших і протиавстрійськи налаштованих поляків втримувати спокій та рівновагу в краю, проігнорував очевидну й логічну потребу вивчати українську й польську культурну історію в Галичині порізно, оскільки вони існували в закономірному історичному розходженні, обумовленому

глибокими ментальними і цивілізаційними причинами.

Тут варто наголосити, що саме поняття «Західна Галичина» (територія Південної Польщі на захід від р. Сян і до Кракова) є історично невмотивованим і непотрібним, оскільки ця, переважно етнічно польська, територія була приєднана до умовно «Східної Галичини», справді, штучно, з політичних мотивів і це, власне, не ніяка Галичина ні в історичному, ні ментальному, ні в культурному сенсах. Ця територія майже не мала стосунку до середньовічного Галицького князівства, її історичним епіцентром було велике й значуще Малопольське (Краківське) князівство (XII – XIV ст.) зі столичним містом Краковом. Натомість географічним епіцентром історичної Галичини було Північне Прикарпаття по лінії Перемишль – Галич, а головним містом – Львів від XIVст. Логічно, що історію і культуру Західної і Східної Галичини треба вивчати порізно: перша була пов'язана з польським ентополітичним простором, друга в основному – з українським ентополітичним простором з відповідними наслідками для обох. Постійне ж змішування цих тем лише затуманює бачення правдивих історичних процесів. По-суті, Л.Вулф підкинув українцям «міну сповільненої дії», яка з кожним роком виявляє й виявлятиме свою деструктивність та дезорієнтаційність.

Відтак в українській науці на голomu місці розгорілися дискусії про

те, чи можна говорити про галицьку ідентичність? Чи мали суттєве значення ідейні та культурні інтенції, що йшли з Галичини по всій Україні? Чи загалом існує саме українська Галичина і чи не була вона передусім польською та єврейською? У такий спосіб вдало накинуто теоретична схема почала виводити з української гуманітаристики сам предмет дослідження – українську цивілізаційно-історичну специфіку Галичини, українську культуру й літературу регіону. Програма дезорієнтації наукової громади запрацювала.

Мабуть, вершиною таких підходів стали дві розлогі статті літературознавця й перекладача Юрка Прохаська в колективній монографії «Історії літератури» (2010) «Можлива історія «галицької літератури» [15] та «Чи можлива історія «галицької літератури?» [16]. Головними культурософськими положеннями науковця є такі: Галичина не має якогось цивілізаційно-ментального, духовно-культурного обличчя, традиції, це випадкове утворення, яке виникло внаслідок першого поділу Речі Посполитої 1772 р.: «Вона дослівно була «зроблена»... Постання такого типу регіональної свідомості було зовсім нове і доти незнане. Йдеться не лише про відому «штучність», «зробленість» галицької локальної ідентичності... раніше на цих територіях власне жодної локальної – а тим паче пограничної – свідомості і близько не існувало: ці землі були осердям, інтегральним центром

давньої Речі Посполитої» [16, с. 3-4]. Загалом автор не поскупився на різноманітні теоретичні приниження Галичини. Його центральна тенденція зводиться до того, аби представити Галичину як перехрещення чотирьох культур, які нібито себе взаємодоповнювали: польської, німецької, єврейської та української. Наголос на постійних запозиченнях між чотирма культурами (літературами) має, за задумом автора, переконати, що Галичина була насамперед мультикультурною амальгамою. Однак це не цілком відповідає історичним фактам і логіці об'єктивного літературознавчого аналізу. Чотири галицькі національні культури існували цілковито відрізнено, вони переважно зумисне не хотіли знати одна про одну, на що були вагомими мотивації: німецька дивилася зневажливо на всі варіанти східноєвропейських культур і намагалася їх асимілювати, бо перебувала в XVIII ст. на вершині свого піднесення й експансивності; польська після тривалого конфлікту з німецьким світом (від Середньовіччя й особливо через поділи Речі Посполитої) прагнула передусім утвердити лише все своє, маючи в своєму «арсеналі» велику й багату традицію XV – XVIII ст. і шукаючи тепер собі естетичні взірці насамперед у французькій культурі; обидві спільно не приймали єврейської ментальності й просто «не бачили» впритул української культури як безмежно дрібної та відсталого в їхніх візіях; зі свого боку, єврейська культура переважно дотримувалася

своїї давньої стратегії герметичності, обумовленої її глибокими релігійними та ідеологічними засадами, зокрема впливами хасидизму, який особливо сильно розвивався в Галичині. Якщо між цими культурами й були якісь об'єктивно зумовлені запозичення і впливи, на чому так наполегливо наголошує Ю.Прохасько, то це були лише фрагменти, цікаві для літературної компаративістики, але всі вони ніяк не творили якоїсь синтетичної єдності, щоб окремо виділяти галицький культурний феномен як поліетнічну цілісність. У XIX ст. концептуально всі ці культури (літератури) розвивалися за своїми національними програмами. Наприклад, українські автори Галичини, безумовно, читали вельми польську літературу й підсвідомо були залежні від неї, та при цьому вони ідеологічно, стратегічно орієнтувалися на українську літературу Наддніпрянщини, для них вона була основним носієм естетичних вартостей, так само, як німецькі автори орієнтувалися на загальнонімецький дискурс, а польські – на свою традицію й літературу підросійської Польщі, т. зв. Конгресівки. Натомість у доволі сумбурній аргументації автора українська складова галицького літпроцесу поступово фрагментується й наче випаровується кудись. Перед нами постає якийсь дивний світ різноманітних гібридів: німецько-єврейських, польсько-українських, єврейсько-польських покручів і постійні перверзії їхньої творчості. Логічно. Предмет до-

слідження щезає. Загалом ці студії Ю.Прохаська, попри претензійність позиції автора, не мають ні концепції, ні чітко визначеної проблематики, ні обґрунтованих висновків. Складається враження, що авторові йдеться передусім про навіювання сумніву, непевності, хаосу в мислення читачів, про внесення певної провокації в українську науку.

Власне, цей та інші приклади постмодерністського переосмислення культурного феномену Галичини й спонукали нас розпочати системний проєкт з вивчення літературного й культурного процесів Галичини з національно-буттєвої точки зору українства. Адже Галичина була насамперед виявом українських етнічних устремлінь, починаючи від доби Галицького князівства, і її доля, геополітичні й геокультурні тенденції суттєво визначали історію української нації. Навіть перебуваючи в підпорядкованому стані в умовах Польської Корони, галицькі русини надавали своєму краєві етнографічних, релігійних, соціальних, культурних самобутностей, які стимулювали панівний польський прошарок брати до уваги його окремішність та принаймні на офіційно-декларативному рівні визнавати за ним суверенні права як окремої адміністративної одиниці. Від цивілізаційних порухів Галичини залежали глобальні трансформації в просторі буття українського етносу та шляхи формування державницьких проб в ньому.

Водночас для польського етнічного простору Галичина, справді,

була лише провінцією, хоч і важливою. Це добре описав ще І.Франко в статтях «Дещо про польсько-українські відносини» [18] та «Наш погляд на польське питання» [20]. Хоча це були політологічні статті, але вони добре пояснювали одну широку історіософську тезу: польський наступ в український етнічний простір у понадчасових, ширших вимірах шкодив самому національному організмові поляків, підривав їхню державну силу, підважував геополітичну рівновагу самої Польщі, яка передусім мала розбудовувати свій національний простір в західному напрямку, до Одри. Так, у статті «Наш погляд на польське питання» І.Франко писав: «Головні польські ріки тягнуть до моря Балтійського, і доки б Польща була удержалась панею берегів Балтійських, доти могла би бути великою силою в Слов'янщині. А між тим вона звернулася на схід проти Русі, і що ж сталося? Не тільки що слов'янські племена між Одрою і Лабою – природні союзники і ленники Польщі – погибли під напором німецьких князів, але слідом за ними пішли і прусаки-слов'яни на Помор'ю, т.є. німці забрали Балтійські береги і обсадили устя всіх великих польських рік, – замкнули Польщі її єдину природну дорогу до сили і розвою економічного... Польща втратила з тої сторони рацію бити, побачилась сама в своїх інтегральних частих zagrożеною. Прастаре гніздо польського племені, Познаньщина, стає чимраз більше німецькою домівкою...» [20, с.207-208]. В іншому місці

І.Франко робив суворий висновок: «Польща не вміла здобутися ніколи настільки політичного розуму, щоб стати рішучо на одну дорогу... свободного і чесного відношення до руського народу...» [20, с.210].

Відтак, приєднавши Галичину у кінці XIVст., все галицьке польська еліта сприймала як щось вторинне, провінційне, маргінесове, бо «зіпсуте» «руськістю», «сходом». Як влучно помітив І.Франко, литовський великий князь Ягайло, обраний на польського короля у 1386 р., на той час хрещений у православному обряді, мусив знову вихриститися по-католицьки, бо поляки вважали за щось огидне цей східний християнський обряд [20, с.212]. Тому й тривала безнастанна й нетолерантна боротьба Польщі з українською / русинською ідентичністю в краю. «Центральною»; Галичина була тільки в українському контексті. Якраз І.Франко стверджував протилежне до того, на чому так наполягає Ю.Прохасько: приєднана до польського державного організму, Галичина завжди була в ньому інородним тілом (Ю.Прохасько говорить про органічну «спаяність» галицького простору з долиною Вісли), об'єктом асиміляції та соціального приниження. Не випадково в XVIII – XIX ст. поняття «галицька бідність» («*nieza galicyjska*») стало риторичним для польської мови й свідомості – настільки Галичина була соціально упослідженою та зневаженою.

Для поглиблення нашого аналізу наведемо кілька загальних історіос-

офських тез. Специфіка Галичини як окремого краю, очевидно, закладалася ще в добу Середньовіччя, в період Галицького князівства (XII ст.), яке об'єднало в собі три попередні до нього давньоруські князівства: Перемишльське, Звенигородське й Тереховське. У цивілізаційному, культурному, суспільно-господарському планах це було доволі значне й велике політичне утворення, явище цілком самобутнє й самодостатнє. Ядром цього географічного простору було Галицьке Підгір'я по лінії між Перемишлем та Галичем (пізніше Станіславовом). Відомий український історик-класик Степан Томашівський, осмислюючи історичну роль Перемишля, називав його «Страсбург'ом Східної Європи» [17]. Він мав на увазі те, що саме через Перемишль в український етнічний простір тривало йшли окцидентальні цивілізаційно-ментальні впливи, впливи Середньої Європи, насамперед від Малопольщі, Силезії, Богемії (Чехії) та Саксонії. Ось як роздумував цей великий історик: «Посідання Галичини дає середньоєвропейській державі перевагу над краями Східної Європи... Перемишль – се головна твердиня ... цілої середини Європи супроти Сходу» [17, с. 5]. Суворість, стрімкість і незахищеність північного галицького боку Карпат завжди провокувала боротьбу за цей простір, «кожна середньоєвропейська держава, що оперла свої межі об Карпати, мусила безупинно змагати до того, щоб опанувати галицьке Підгір'я» [17, с.5]. Тому так

наполегливо й довго боролися за Галичину Угорщина й Польща, так стрімко захопила її у 1772 р. Австрія. Володіння Галичиною давало підстави Середній Європі (хто б її не представляв) твердо стояти проти Східної Європи (хто б її не представляв). Тому так наполегливо боролася за Галичину Російська імперія, щоб мати перевагу над Середньою Європою. (Див. про це докладніше у нашій студії за посиланням [17, с.5]). С.Томашівський, як і його однодумець історик Іван Кревецький, вважав, що Росія підступно розв'язала Першу світову війну чужими руками (сербів як давніх геополітичних агентів Москви), аби взяти передусім під свій контроль Галичину, яка в той час, межа XIX – XX ст., потужно впливала як «П'ємонт українства» на Наддніпрянську Україну і цим підважувала стабільність імперії. Через розв'язання галицької проблеми Санкт-Петербург прагнув назавжди розв'язати загальну українську проблему й цілком знищити український національний рух.

За географічним розташуванням Галичина перебуває у самому центрі Європи: «З Перемишля до Бреста над Атлантикою, – пише С. Томашівський, – так само далеко, як до Астраханя над Каспієм; до Відня так само далеко, як до Києва; до Пустоозерська над Ледовиком – як до Гіблартару; до Петербурга – як до Риму; до Стокгольму – як до Солуня (Салонік – О. Б.); до Копенгагена і Сунду – як до Царгороду і Босфору» [17, с.4]. Відтак Галицьке князівство вже в Середньовіччі сформувалося

як енергетичне ядро ідейно-культурних та соціальних контактів із Середньою Європою, передусім із двома її найбільшими сусідніми державами – Польським та Угорським королівствами. Галичина за геополітичною важливістю, насиченістю і драматизмом історії, на думку С.Томашівського, подібна до таких європейських регіонів із бурхливою історією, як Ломбардія, Бельгія, Ельзас та Шльонськ (Силезія) [17, с.6].

Сучасний український історик Мирослав Волощук у книзі «Русь в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції» (2014) [6] уважно простежив всі контакти давньої Галичини із, по-суті, Угорською імперією і виявив їхню глибину, органічність та малозначне багатство. Системне дослідження таких же контактів із Польщею ще чекає на свого дослідника, але його проблематика і висновки наперед зрозумілі. Саме фактор цивілізаційної вкоріненості Галичини в Середню Європу став стимулом розростання Галицько-Волинської держави періоду Романовичів – від Данила до Юрія Тройденевича протягом XIII–XIV ст. – як держави суттєво розгорнутої до західних впливів і націленої на взаємодію із усім західним простором. У глибшому сенсі окциденталізм тодішньої Галичини посприяв розділенню велетенського руського простору: за визначенням того ж С.Томашівського і багатьох інших істориків та націологів України, саме ця доба ста-

ла визначальною для творення з українського етносу протонації. Це був перший кардинальний вплив Галичини на долю всієї України, яка ніби «потягнулася» за Галичиною до ширшого вбирання середньоевропейських цивілізаційних впливів.

Другий період, коли формувалася ще глибше цивілізаційно-ментальна специфіка Галичини, це час існування Руського воєводства (землі) в складі Польської Корони, а потім Речі Посполитої (XV - XVIII ст.). За своїм соціальним, політичним, культурним значенням Руське воєводство, ядром якого є те ж Північне Прикарпаття, займає чільні позиції в польській державі. Це підтверджує велика кількість представників краю в польському сеймі – одна з найбільших [5]. І знову Галичина виступає як край, який пульсує суспільними інтенціями до засвоєння окцидентальних впливів, тепер вже ренесансного та барокового змісту, в якому постають такі знакові постаті, як Григорій Сяноцький та Станіслав Оріховський, Стефан Зизаній і Памво Беринда, Іван Вишенський та Єлисей Плетенецький, Йов Борецький і Захарія Копистенський, Петро Сагайдачний і Йосиф Шумлянський. Усе це перетворює Галичину на форпост модернізаційних процесів в українському суспільстві, вона витворює потужні підводні течії формування української нації в бурхливу добу Хмельниччини. С.Томашівський зазначав: «Галичина з її давньою історичною традицією відіграла

передову роллю, даючи всім іншим землям ідейний напрям, доставляючи полководців, політиків і письменників» [17, с.19]. Це був другий глобальний вплив Галичини на долю України: вона стимулює потужні націотворчі процеси, які діють до сьогодні.

І тут логічно запрошується питання: чи була Галичина вже таким «випадковим», «штучним», «маргінальним» регіоном впродовж історії, як її подають деякі постмодерні історики? Так, безумовно, приєднання краю до Австрійської держави стало кардинальним історичним кроком, через який в галицькому соціумі почалися різновекторні процеси громадянського, інтелектуального, конфесійного, культурного, соціального змісту, які своєю складністю та насиченістю подій і змін доглибинно змінили його обличчя. Саме це обличчя визначає особливість Галичини до сьогодні. Однак не можна не враховувати того, що велика ідея давньої руської державності – Галицького князівства XII – XIII ст., – а також церковні й культурні традиції краю, були головним стимулом для галичан-русинів розпочати свій новий шлях національного змужніння і творення нової візії краю. Без цього всі інші аспірації в Галичині того часу з боку її польської суспільності були лише тенденціями до затирання її цивілізаційно-ментальної та культурно-політичної відмінностей в напрямку до асиміляції з польським світом. Галичина стала тим, чим вона стала, тільки завдя-

ки руському/українському чинникові, якими б сильними не були польські інтелектуально-культурні переваги в ній. Цю просту істину легше зрозуміти, коли порівняти Галичину з руським Закарпаттям (Карпатською чи Підкарпатською Руссю): там державної, конфесійної й міцної культурної руської традиції не було й, відповідно, в краю не розвинулися такі багатоаспектні, складні, наполегливі процеси визрівання нової цивілізаційної й політичної якості, як в Галичині. Там лише збереглася в примітивних формах етнічна ідентичність (національна почала розвиватися тільки в ХХ ст. під відчутним впливом Галичини). Натомість Галичина стала особливим культурно-цивілізаційним феноменом, самобутнім «ядром» Середньої Європи, специфіку якого й осмислював, як ми показали вище, С.Томашівський.

II Становлення модерної Галичини

Усі ці поліваріантні процеси, які тривали від XI-го до XVIII-го століття, й витворили оригінальний соціально-ментальний тип галичанина, яскраво описаний в класичній праці «Галичанство» (1954) філософа Миколи Шлемкевича. Його рисами є реалізм та раціоналізм в соціальній поведінці, більше практичне, порівняно із психологією українця-наддніпрянца, ставлення до життя, більша цілеспрямованість та послідовність у праці, біль-

Перехід Галичини під владу Австрійської імперії після першого поділу Речі Посполитої 1772 р.

ша тверезість та еластичність у суспільних стосунках. Кульмінацією в розвитку суспільного типу галичанина М. Шлемкевич вважає Петра Сагайдачного-Конашевича, першого великого козацького гетьмана, прагматичного політика, далекоглядного стратега, людини раціональної і виваженої. Його антитезою є Богдан

Хмельницький – людина поривиста, вольова, постать ірраціоналістського типу [23, с. 29 – 32]. Відтак галичанство тієї доби – це міські братства: добре організовані, системні, прагматичні. Їхня антитеза – буйне українське козацтво Наддніпрянщини. Галичина – це раціоналізм. Наддніпрянщина – це романтизм [23, с.33 – 34].

Вершинним типом галичанина в культурі, за М.Шлемкевичем, став Іван Франко: найбільший український інтелектуал, який своїм героїчним творчим чином завершив формування модерної української нації. М. Шлемкевич, як і низка інших українських мислителів – від С. Томашівського до Є. Маланюка, – бачили в поєднанні галицького раціоналізму-прагматизму й наддніпрянського романтизму-анархізму запоруку гармонізації української нації. Тому вони не протиставляли ці два ментальні типи українця, а тлумачили їх як об'єктивності та благо від Бога.

Несприятливе для української нації XVIII ст. дещо зупинило позитивний розвиток двох основних ментальних типів українців. На Наддніпрянщину насунула Московія й суттєво знівельувала та деформувала в ній соціальну й культурну сфери. Галичина у 1772 р., а Буковина у 1774 р., перейшли під владу Австрії. (Закарпаття перебувало в складі Дунайської імперії ще від початку XVIII ст.). Усі ці процеси інкорпорації основних українських етнічних земель відбувалися в умовах, коли внаслідок потужних хвиль асиміляції цілком зникли українські еліти, була травмована постійним політичним тиском московської та польської влад психологія етносу, коли національна культура й мова заганялися в темні підвалини історії і знищувалися. Буття українства було поставлене на край цілковитої загибелі.

І в цей історичний момент сталося те, чого вже ніхто не очікував: цивілізаційний вплив Середньої Європи, на взаємодії з яким постала в Середньовіччі самобутність Галичини, почав давати позитивні пагони зростання й імпульси динаміки в українське суспільне життя. Причиною цього був перехід Галичини під владу Австрії як своєрідної еманации середньоєвропейського духу. Внаслідок цього поволи розвинулися кволі процеси національного відродження українства в Галичині. Австрійська монархія, яка від часу правління Марії-Терезії (1740 – 1780) глибоко перейнялася ідеями Просвітництва, переживала наприкінці XVIII ст. добу свого особливого культурного й політичного піднесення. Відень поряд із Парижем був «другою столицею Європи». Австрійські реформаторські уряди один за одним здійснювали кардинальні зміни в імперії правового, управлінського, господарського, освітнього, майнового, політичного, культурного плану.

Лідером цих реформ був знаменитий ідеолог і державник Йозеф фон Зоненфельс, який сформував ефективну систему модерної управлінської бюрократії в країні, що обмежила великою мірою станове розмежування суспільства, коли феодалні верхи володіли всім і мали права абсолютні, а низи не мали нічого й перебували в крайній бідності. Ця система зупинила державну корупцію, створила соціальні ліфти, в які увійшли десятки тисяч нових людей із молодой інтелігенції різ-

Австрійська імператриця Марія-Терезія (1717 – 1780), правила від 1741 р., авторка прогресивних реформ в Австрійській імперії, за неї Галичина перейшла під владу Відня, були витворені перші правові основи для руського / українського культурного та національного відродження

них «малих» ненімецьких народів. Оскільки імперія складалася з різних етнічних країв – Чехії, Словаччини, Угорщини, Словенії, Хорватії, Північної Сербії (Воєводини), румунської Трансильванії, Південної Польщі й трьох українських (русинських) країв, названих вище, то нова бюрократична система мимовільно стала стимулом для формування національних інтелігенцій цих бездержавних народів.

Власне, в цьому полягав основний корінь пізнішого австрославізму – політичної теорії й ідеології, батьками якої були чеський письменник і публіцист Карел Гавлічек-

Йозеф Зоненфельс (1732 – 1817), австрійський юрист та економіст, теоретик і учасник просвітницьких реформ в Австрійській імперії

Боровський (1821 – 1856) та знаменитий чеський історик Франтишек Палацький (1798 – 1876), що в середині XIX ст. вибудували програму слов'янської федерації в межах імперії Габсбургів. Еліти бездержавних, переважно слов'янських, народів були вдячні австрійській владі за юридичну підтримку їхніх національно-культурних устремлень та за загальну політику толерантності, яку та вела. Австрійські суди, великою мірою об'єктивні й чесні, дозволили соціально стабілізуватися слабким народам імперії, австрійські якісні університети й загалом добре організована, як

Франтишек Палацький (1798 – 1876), видатний чеський історик та ідеолог національного відродження, теоретик австрославізму.

Карел Гавлічек-Боровський (1821 – 1856), чеський поет та публіцист, теоретик австрославізму

на ті часи, система загальної освіти дозволяли витворити тим народам свою першу масову інтелігенцію, а австрійські норми конституціоналізму (в другій половині XIX ст.) відкри-

ли перспективу громадянського зростання народів.

Для України перехід її західних земель під владу Австрії означав вельми багато. Коротко його результати можна визначити в таких основних тезах:

від кінця XVIII ст. понад 3 млн. русинів/українців були міцно прилучені до середньоєвропейського цивілізаційного кола; водночас це послабило впливи на їхню ментальність візантійської цивілізаційної традиції, яка тим часом потужно розвивалася в межах Російської імперії і творила духовно-цивілізаційну основу для єдності тамтешніх українців і москвитів; до сьогодні маркантна лінія поділу українців на «західняків» і «східняків» проходить колишніми кордонами Австрійської імперії, тобто через Південну Волинь, яка тоді ж була відчутно асимільована Галичиною (нинішні північні райони Львівщини й Тернопільщини), та долиною Збруча й Верхнього Дністра: вона ясно показує, наскільки відмінними є суспільно-поведінкові засади цих двох частин українського соціуму: якщо східні українці й до сьогодні зберігають у своїй психології та соціальній поведінці головні стереотипи візантійської ментальності, тобто схильність до колективізму, громадянську пасивність (знамените сковородинівство – втеча від громади), потяг до містичного в культурі, то західні українці є більше індивідуалістичними, громадянськи активними, більше раціональними в культурних уподобаннях;

просвітницькі настрої та ідеї, наука, мистецтво й література через австрійську систему освіти й культури тоді охопили західні українські етнічні землі, сформували культурників нового типу – енциклопедистів, з широким світоглядом, поліглотів; тому не випадково інтелектуальним лідерами доби спочатку стають вихідці із Закарпаття, які, охоплені глибше й потужніше австрійською культурою, ідейно розворушують насамперед Галичину й Буковину, а також Наддніпрянщину: єпископ Мукачівський Андрій Бачинський (1732 – 1809), Йоаникій Базилевич (1742 – 1821), Іван Земанчик (1752 – 1825), Михайло Щавницький (1854 – 1819), Петро Лодій (1764 – 1829), Василь Кукольник (1765 – 1821), Михайло Балудянський (1769 – 1847), Іван Орлай (1771 – 1829), Василь Довгович (1783 – 1848), Михайло Лучкай - Поп (1789 – 1843), Василь Гуца-Венелін (1802 – 1839) та ін.; зокрема І. Земанчик, М. Щавницький і П. Лодій у 1780-х рр. брали участь в розбудові Studium Ruthenum (Руського Інституту) як першої навчальної вищої школи для українців; це були перші професійні науковці, які принесли в українську культуру й самосвідомість уявлення про системність наукової праці, про вагу наукового пізнання;

якраз через культурний простір Австрійської імперії в Україну вперше прийшли ідеї слов'янського культурно-лінгвістичного відродження, підняті великими слов'янськими будителями Й. Добровським,

Й. Юнгманом, В. Копітаром, К. Запом, П. Й. Шафариком, Я. Колларом, В. Караджичем, В. Ганкою, П. Ліндою та ін.; під їхнім впливом сформувалися перші українські патріотичні інтелектуали-культурники нової доби, які започаткували національне відродження в Галичині: Модест Гриневецький (1756 – 1823), Іван Могильницький (1778 – 1831), Іван Снігурський (1784 – 1847), Іван Лаврівський (1773 – 1846), Йосиф Левицький (1801 – 1860), Йосиф Лозинський (1807 – 1889) та ін.;

Імператор Йосиф II (1741 – 1790), правив від 1780 р., активно проводив політику освіченого абсолютизму в Австрії

саме в умовах австрійського державного сприяння були засновані перші освітні та культурно-просвітні заклади: греко-католицька семінарія «Барбареум» у Відні (1775), Генеральна семінарія у Львові

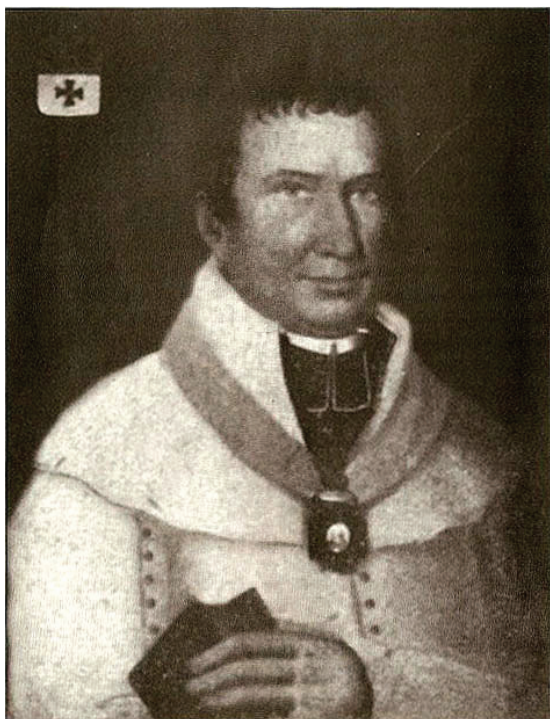
(1784), Studium Ruthenum (1887) у Львівському університеті; у 1781 р. була створена трирівнева мережа початкових шкіл по всій території Галичини й Буковини, в яких навчання велося в т. ч. й староруською мовою; у 1788 р. у Львові засновано Ставропігійський інститут на основі давнішого, але занепаłego, Львівського Успенського братства, в якому згодом працювали такі відомі культурники й науковці, як історик Денис Зубрицький (1777 – 1862), автор етапних праць «Хроніка міста Львова» (1844), «Критично-історична повість временних літ Червоної, або Галицької Русі» (1845), «Історія стародавнього Галицького князівства» (1852 – 1855, у 3-х т.), гуманітарій Яків Головацький (1814 – 1888), майбутній учасник «Руської Трійці», архівіст та етнограф, Ісидор Шараневич (1829 – 1901), фундатор української археології в Галичині, автор класичних праць з історії середньовічної Галичини, знаменитий архівіст, Антін Петрушевич (1821 – 1913), історик і мовознавець, публікатор цінних документів з історії Галичини, редактор «Галицького исторического сборника»; хоча ці автори публікувалися здебільшого «язичієм» або іншими мовами, були прихильниками москвофільства, їхній вклад в розбудову української культурної й національної свідомості був великим задля того, що вони опублікували сотні важливих документів з давньої історії Галичини; за відомостями Олени Аркуші, тільки за перші два десятиліття «Руський

Інститут» закінчили 470 студентів [1, с. 62]; усе це заклало непохитні основи для творення нової української інтелігенції в Галичині, передусім священства, дозволило відкрити архіви, раніше контрольовані поляками-шовіністами, зберегти рештки старої писемності;

у 1809 р. була відновлена Митрополія Греко-Католицької Церкви на чолі з митрополитом Антоном Ангеловичем (1756 – 1814), що відчутно зміцнило становище української Церкви в Галичині, яка в попередню добу була сильно полонізована й обезправлена; ще раніше, у 1781 р., цісар Йосиф II видав т.зв. толеранційний патент, за яким протестанти й уніяти (відтепер – греко-католики) урівнювалися в правах з католиками; розбудова структур Греко-католицької Церкви в наступний період уможливила охоплення національною свідомістю всього руського етнічного простору Галичини;

під впливом загальних ідей про національну солідарність у 1810-і рр. в Перемишлі під егідою Перемишльського єпископа Івана Снігурського був утворений культурно-просвітній гурток, лідером якого став талановитий мовознавець Іван Могильницький, автор першої професійної студії про окремішність української мови «Відомість о руськім язичі» (1823) як передмови до його «Граматики языка славено-росского»; згодом ця студія була перекладена чеською, польською, російською мовами, перевидана П. Кулішем в

«Записках о Южной Руси» (1857) і таким чином вплинула на процес становлення патріотичної лінгвістичної свідомості українства, на ширення української національної ідеї в світі; у Перемишлі була ство-

Іван Могильницький (1778 – 1831)

рена дяко-регентська школа, яка підготувала тисячі вчителів-священників для початкових парафіяльних шкіл Галичини; «Буквар» І. Могильницького виходив 5 разів у 1816-у, 1817-у, 1819-у, 1826-у і 1827-у роках, що було своєрідним рекордом в плані становлення українських масових видань;

австрійська політична стратегія «м'якої сили», коли імперія розрослася передусім як простір цивілізації й гармонії, стабільності й миротворчості, дозволила стати привабливою доктриною для тисяч і тисяч політичних і громадських

лідерів малих народів у складі імперії; Відень як місто-колиска високої культури, жвавого інтелектуального життя опромінював своїми позитивними впливами інші регіони, за віденськими естетичним й ідейними стандартами створювалися елітні культурні майданчики в усіх більших містах імперії, зокрема в галицькому Львові, де вперше на Україні виникла регулярна преса – у 1776 р.[11]; це давало підстави для розвитку теорії й ідеології австрославізму як політичної концепції федералістичної гармонії різних народів у рамках однієї держави, яка слугуватиме форпостом Середньої Європи як цивілізації на межі Східної Європи, охопленої переважно євразійською деспотією Російської імперії; в Галичині відтак розвинулося специфічне австрофільство, про яке Олена Аркуша пише так: «Втручання австрійської влади в політичні, соціально-економічні та культурні відносини, які формувалися століттями, цілеспрямоване створення гнучкої системи противаг, які давали змогу ефективно управляти державою, спричинили формування серед українського населення австрофільських настроїв. Українці не мали багато підстав шкодувати, як поляки, за втратою Речі Посполитої, яку асоціювали зі свавіллям польських землевласників і шляхетською анархією. Сподівання на захист з боку австрійської влади посилилися після реформ «освіченого абсолютизму». На емоційному протиставленні австрійських часів польським сформу-

валося австрорусинство – сукупність настроїв, які відображали позитивне, емоційно забарвлене ставлення української інтелігенції та селянства в Галичині до Габсбурзької монархії ... Міф про «доброго цісаря» почав формуватися в селянському середовищі відразу після смерті Йосифа II. В його основі було переконання, що цісар хотів покращити становище селян, однак йому перешкодила шляхта ... Наївному селянському монархізмові сприяли позиція греко-католицького духовництва, яке відповіло роялістськими настроями на покращення матеріального становища і зростання суспільного престижу.

Австрофільські настрої серед українців зросли під час «Весни народів», передусім завдяки скасуванню в Галичині 15 травня 1848 р. панщини ...

Австрорусинство відіграло певну роль у формуванні модерної національної ідентичності, сприяючи розмежуванню галицьких русинів з поляками» [1, с.65 – 66].

Ці тези дозволяють нам зробити ширші висновки про специфіку становища Галичини, чи то «Королівства Галіції і Льодомерії», в складі Дунайської імперії. Саме австрійський державний кордон став тим «охоронним валом» для української національної ідентичності, за яким на всьому просторі від Західного Бугу на Волині до Дону та Дінця на Слобожанщині і передгір'їв Кавказу тривала глибока й повальна русифікація-асиміляція української людності. Процеси українського / русинського етнічного самоусвідомлення в межах Дунайської імперії розвинулися спонтанно, на ґрунті пізнання староруської

спадщини та під впливом слов'янського відродження. На відміну від решти регіонів України, галичани дуже добре усвідомлювали свою прив'язаність до давнього, середньовічного Галицького князівства, як і всієї давньоруської культурної спадщини, постійно апелювали до його культурної та ідейної традиції, прагнули її всебічно пізнавати, про що свідчать десятки, а то й сотні наукових праць, присвячених давній історії Галичини, які з'являються вже до 1850 р.

ІІІ Три виклики й чотири періоди в галицькій історичній долі

Усвідомлення своєї самобутності русинами Галичини виходило з глибин ще доавстрійської історії краю (тут ще раз нагадаємо про маніпулятивну тезу Л. Вулфа і його епігона Ю.Прохаська щодо «створення» Галичини у 1772 р.). Ментальний тип галичанина, з новонабутими характеристиками як людини практичної, раціональної, лоялістськи налаштованої, схильної до методичної й системної праці, знов почав успішно розвиватися. Цілковито цей тип інтелігента запановує в українській Галичині, починаючи від 1870-х рр. За весь попередній період в Галичині не було якихось яскравих, героїчних, емоційно й волюво наснажених поривів. Навіть революція 1848 р. не розбудила серед русинства належної героїки та посвяти. Образ «тирольців сходу»,

тобто вірних цісареві й престолу громадян Австрії, надовго приклеївся до галичан. Відтак нове національне відродження 1860-х рр., яке ґрунтувалося на ідеях етнографізму в романтичному дусі, культу рідної народної мови, єдності з українством Наддніпрянщини, культурного, наукового та правового поступу, розгорнулося в суто галицькій манері суспільної поведінки: лояльність до влади, методичність праці, тактика «малих діл», організаційна структурованість дій, прагматичні кроки й цілі. Через це галичанам вдавалося досягати багато чого за відносно невеликі часові межі, попри загальну відчутну провінційність та відсталість краю. Такий пришвидшений поступ українства в останній третині ХІХ ст. породив феномен «Галицького П'ємонту», коли Галичина на 1900-й рік перетворилася на потужний і масштабний бастион українства й генератор національної свідомості у всеукраїнських межах.

Водночас русинство / українство Галичини за цей період опинилися перед кількома внутрішніми викликами, подолання яких стало етапами в його національно-визвольних змаганнях. Розглянемо їх по чергово.

Першим таким викликом став надмірний консерватизм та провінціалізм серед самої галицької інтелігенції, передусім серед священства, тобто знамените галицьке ментальне рутенство першої фази розвитку національної свідомості. Умовно період його тривання

можна означити 1790-им і 1848-им роками. У цей час, попри відкриті австрійським урядуванням можливості, надсильною була загальна інертність галицького суспільства. Здобуваючи освіту, інтелігенція (а це було в основному духівництво) належно не відкривалася до світу, не жила великими й передовими європейськими ідеями, не займалася активною і творчою просвітницькою працею, не мала громадянської відваги та наполегливості.

Рудольф Мох (1816 – 1892), автор першої окремої художньої книги українською мовою в Галичині – збірки поезій «Мотиль» (1841)

Це особливо добре видно, якщо порівняти загальний культурний поступ галичан у 1-й половині XIX ст. і сусідніх середньоєвропейських народів – від словаків до словенців чи хорватів, не кажучи вже про сильніші народи – сербів, румунів чи чехів. Першою, але кволюю спробою у подоланні цього виклику ста-

ла діяльність «Руської трійці», творчість і діяльність М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького і видання «Русалки Дністрової» (1837) як національного маніфесту. Ці автори запропонували орієнтуватися на тоді революційні ідеї романтизму, на творчість письменників Наддніпрянщини, на народну мову. Їхні гасла підхопив випускник Бережанської гімназії Рудольф Мох (1816 – 1892), який спромігся видати народною мовою збірку поезій «Мотиль» (1841) (у 1848 р., він стане секретарем Головної Руської Ради). Але навіть така, загалом обережна, культурницька програма цих галицьких будителів майже налякала верхівку Греко-Католицької Церкви, їх не сприйняв панівний масив духовенства й інтелігенції в краю. Через слабкі характери, швидку смерть М. Шашкевича будителі «Руської трійці», яких ще підтримували Микола Устиянович, Антін Могильницький, Лука Данькевич, Іван Лаврівський, Йосиф Лозинський та кілька інших, після 1848 р. майже припинили наступальну діяльність і новаторську творчість. Спадщина найталановитішого представника «Руської трійці», Івана Вагилевича, який висловив цілу низку глибоких ідей, проникливих суджень в галузях етнографії, славістики, історіософії, культурології, літературознавства тощо, залишилася в рукописах і переважно в незакінчених творах і, відповідно, ніяк не вплинула на сучасників (до слова, вона не видана й по сьогодні). Море надмірного консерватизму та лоялізму за-

топило галицьке русинське життя. Настала тиха катастрофа загально-го занепаду культури.

Другий внутрішній виклик – москвофільство. Цей суспільно-культурний та політичний рух був започаткований під впливом московських чинників. Після перемоги над Наполеоном і успішного для неї Віденського конгресу 1815 р., Російська імперія розгорнула широку стратегію тиску на Європу, розвитку планів політичного й ідеологічного проникнення в європейський простір. Одним із найуспішніших її проєктів стало слов'янофільство як ідеологія єднання слов'янських народів та нав'язування московської гегемонії в Середній Європі. Перші ідейні лідери цього руху: філософи і літературні критики Алексей Хом'яков, Іван Кіреєвський, Константин Аксаков, Іван Аксаков, Юрій Самарін, Александр Кошелєв. Протягом 1830 - 1840-х рр. слов'янофільство охопило вищі кола Російської імперії. Російська влада почала виділяти великі кошти на дослідження в сфері слов'янознавства (історія, філологія, етнографія, фольклористика), формувати свої центри впливу в різних слов'янських країнах. Одним із найдієвіших провідників московських впливів у Європі був історик і публіцист Михаїл Пог'одін (1800–1875), який мав особистий вплив на царя Ніколая I. Він тричі відвідав Галичину у 1835-у, 1839-у і 1845-у роках. Зав'язав стосунки з відомими галичанами, зокрема з Д. Зубрицьким, запропонував їм

підтримку з друкування їхніх праць в Росії та інші фінансові послуги. Згодом епіцентром російських імперських впливів став Відень, де перебував як дипломат російський державний діяч Михаїл Раєвський (1822–1884), який завербував десь у 1849 р. до москвофільства знаменитого тоді галицького письменника і науковця Якова Головацького через його брата Івана [21]. Іван Головацький виявився людиною просто демонічною, як стверджував І. Франко, умів підкупамми, погрозами, інтригами, підлабузництвом переманювати людей до москвофільського табору [21, с.192. Тут наведено думки І.Франка за «Покажчиком купюр»]. Відтак вже на 1850 р. всі найвідоміші галицькі культурники стали москвофілами, серед них Антін Петрушевич, Михайло Куземський, Михайло Малиновський, Іван Гушалеви́ч, Богдан Дідицький. Москвофіли заволоділи Ставропігійським інститутом, Народним домом у Львові, який був збудований на кошти цесаря для підтримки русинства, Галичо-Руською матицею з її видавництвом, головною газетою «Зоря Галицька» та іншими виданнями.

Москвофільство було варіантом галицького малоросійства – новою еманациєю рутенства. Це передусім була національна недокровність, безвольність, розмитість в розумінні культурно-історичних основ національного буття, перейнятість психологічним комплексом неповновартості. Водночас це був вияв глибокої провінційності галицько-

Денис Зубрицький (1777 – 1862), перший професійний галицький історик, член-кореспондент Петербурзької академії наук, теоретик москвофільства

го соціуму, який блукав у потемках від світових ідей, жив «ідеалами» пристосуванства, прислужництва, мімікрії. Тому в російській величній імперській культурі того часу перші москвофіли побачили певну моральну та ідейну компенсацію своїй загальній імморальності та безідейності. Як особистості москвофіли були представниками того вузького прошарку, який зумів стати якоюсь «елітою» в надзвичайно бідному й відсталому галицькому соціумі. Вибившись наверх, вони безмежно зневажали простий народ, бридилися його мовою та звичаями. Їхня навмисна відчуженість від мовної стихії українства носила ознаки певної моральної патології. Тож ці «староруси» (одна з назв цього руху) захопилися за російську мову, як хапається за ліврею пишого аристократа жалюгідний плебей, щоб хоч якось доторкнутися до осяйного «вищого світу». Справжньої російської культури та й мови вони не розуміли, не сприймали передових політичних і філософських ідей тодішньої російської еліти, ставши таким собі закордонним ар'єргардом російського монархізму та реакції.

Привчившись видурювати гроші в російських покровителів, москвофіли стали крайніми циніками: вони постійно брехали, видумували казки про якусь «важку боротьбу», яку вони нібито ведуть з австрійською «тиранічною бюрократією» та «польськими шовіністами», як «героїчні слов'яни», хоча насправді вони залишалися останніми боягу-

зами й безпринципними кон'юнктурами й усіляко догоджали й австрійській адміністрації, і польським панам. Насправді вони насамперед завзято боролися з українським національним рухом та його ідеями (від 1860-х рр.), виявлючи в цьому безмір підступності та національного ренегатства. Ось суворий націософський присуд І.Франка у цій темі: «У такому значенні москвофільство, як і усяка підлість, всяка продажність і деморалізація – це міжнародне явище, гідне загального осуду і боротьби з ним» [18, с. 261].

Боротьба з москвофільством, розпочата першими галицькими народовцями у 1860-і рр., стала добрим досвідом громадянського й національного гартування нових поколінь українських патріотів. Вирішального удару по москвофільському табору було завдано в період між 1878-им і 1885-им роками. Його головні етапи такі:

1) поява молодих радикалів на чолі з І. Франком і М. Павликом, які потужно ввели ідеї соціалізму в галицьке суспільство, громадянської і політичної гідності та активності, розпочали гостру критику всіх його засад, розворушили громадянську свідомість серед селянства, що було вкрай потрібним з огляду на переважно аграрний характер галицького соціуму, на велику пасивність галицького селянства і його темноту;

2) заснування народовцями на чолі з Юліаном Романчуком, Володимиром та Олександром

Барвінськими перших масових щоденних українофільських газет «Батьківщина» (1878) і «Діло» (1880), які почали пришвидшено формувати національну свідомість серед галицького суспільства;

3) проведення народовцями у 1880 - 1882 рр. велелюдних народних віч, на яких озвучувалися політичні гасла й велася широка агітація, що розвинуло в галицькому русинстві розуміння своїх громадянських та національних завдань та устремлінь;

4) заснування народовцями першого журналу європейського типу «Зоря» (1880) за редакцією Омеляна Партицького;

5) створення народовцями у 1881р. «Руського Товариства Педагогічного» у Львові (пізнішої «Рідної школи»), через яке їм вдалося налагодити широку кампанію з націоналізації галицького шкільництва, розпочати масові освітні українськомовні видання, сформувати нове, національно свідоме вчительство;

6) зближення у 1882 р. Івана Франка як таланту європейського масштабу, який на той час вже творив нову самобутню лінію в українській літературі, з табором народовців і розгортання ним широкої програми національного культуротворення;

7) судовий процес у Львові того ж року над москвофілами, відомий як «процес Ольги Грабар і товаришів», який виявив їхні зв'язки з Росією, агентурність, фінансові зловживання; це суттєво підірвало авторитет

москвофілів серед галицького суспільства, показало дріб'язковість та моральну гнилизну цього руху і створило тенденцію до його послідовного занепаду;

8) проведення народовцями низки масових культурологічних акцій з охопленням студентства й сільської молоді, з проникненням у найвідсталіші та найзанедбаніші в національному плані регіони краю, що відкрило шлях до політичної діяльності сотням і тисячам нових людей (1880 - 1885 рр.);

9) послідовна й відкрита пропагандивна боротьба з москвофільством у пресі й створення першого політичного народовського об'єднання, фактично політичної партії, «Народна рада» (1885) на чолі з Ю. Романчуком, О. Барвінським, М. Бучинським, А. Вахнянином, що зробило цей рух організованішим, більше ідеологічним та принциповим, вивело його на парламентські рівні та зміцнило стратегію.

Після цих подій москвофільство почало нидіти, занепадати, вироджуватися. Найголовніше, що воно вже не мало широкої соціальної бази – рутенства, – оскільки загалом галицьке суспільство почало проймається щораз твердішою національною свідомістю; з розвитком прошарку світської інтелігенції, більш мобільної та ідейної, духовенство, яке було основною опорою москвофільства, втрачало свої впливи. Хоча по всій Галичині священники-москвофіли тисячами ще просиділи на своїх парафіях до 1939 р., реально в більшості сіл

вони впливали на нечисленні, переважно маргінальні, групи людей.

І третій внутрішній виклик в Галичині – соціалізм. Його ідеї в основному приніс до краю Михайло Драгоманов (1834 – 1995). Завдяки дуже активним і творчим Франкові й Павликові цей рух швидко набув бойовитості, дієвості й авторитету. У 1890 р. соціалісти створили свою Русько-українську радикальну партію. Вони видавали низку впливових газет, два солідні журнали – «Народ» і «Життя і слово». Геній І. Франка в цей час проймав Галичину потужними духово-естетичними й інтелектуальними нуртами, які з неймовірною силою творили свідомість модерної нації. В радикально-соціалістичному русі сформувалися перші постаті політиків з твердим характером, високоідейних, завзятих, дисциплінованих і цілеспрямованих у своїх діях, таких, як Євген Левицький, В'ячеслав Будзинівський, Юліан Бачинський, Володимир Охримович, Теофіл Окуневський, Кирило Трильовський та ін. Однак об'єктивно соціалістичний рух загрожував Галичині своїм матеріалістичним світоглядом, космополітичним настроями, надмірним практицизмом та раціоналізмом, що могли розмити, хаотизувати національні переконання широких мас. І це відчув та усвідомив найбільший інтелект Галичини – той же Іван Франко. Від 1895 р. почалася його стрімка світоглядна еволюція вправо, до постулатів філософського ідеалізму, ірраціоналізму, тра-

Будинок «Просвіти» у Львові

диціоналізму та націоналізму. Ця еволюція – це один із вирішальних і переломних моментів української історії. Перехід І. Франка на засади націоналізму та громадянського героїзму означав порятунок Галичини від ліво-анархістських настроїв, які так фатально охопили тоді Наддніпрянщину і привели її до катастрофи в Національній Революції 1917–1920 рр. (Про форми, особливості й сенс цієї еволюції йдеться в недавній монографії [3]). І. Франко повів за собою велику частину членів Радикальної партії в право-центристський табір народовців і в 1899 р. була створена єдина й потужна Українська націо-

нально-демократична партія, яка відразу стала домінуючою політичною силою української Галичини.

Зрозуміння трьох внутрішніх виликів в історії Галичини дає нам можливість виділити головні періоди в її історії австрійської доби.

1-й період – це 1772 – 1848 рр., – коли сформувалися соціальні основи русинської / української Галичини, виникли культурні форми й тенденції для нового націотворення. Він завершується бурхливим і нібито успішним революційним 1848-им роком, коли були створені перші організації політичного й культурного характеру, покликані захищати українську/русинську су-

Іван Франко (1856 – 1916), найвизначніший галицький інтелектуал, письменник, ідейний лідер галицької культури й громадсько-політичної думки свого часу, в якому ментальний тип галичанина знайшов своє завершення й найповнішу реалізацію

веренність: Головна Руська Рада, Собор Руських учених, Галичоруська матиця, кафедра руської словесності у Львівському університеті тощо. Галицькі русини своєю окремою делегацією взяли участь у 1-у Слов'янському з'їзді 1848 р. в Празі і цим заманіфестували перед Європою свою національну ідею [2].

2-й період – це 1849–1885 рр., коли в Галичині виникла національна ідеологія – українофільство. Тоді свій переможний повсюдний наступ розпочали москвофіли й пригасили національне відродження. Вони зіткнулися з живи-

ми віяннями з Наддніпрянщини (ідеї Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша, О. Кониського, В. Антоновича, І. Нечуя-Левицького та ін.). У 1860-і рр. започаткувався народовський рух, який зупинив до 1885 р. наступ москвофільства. В Галичині були створені надійні громадсько-політичні та культурні основи для розвитку модерної нації: засновано «Просвіту» (1868), НТШ (1872), «Руське Товариство Педагогічне» (1881), створено низку якісних пресових видань, розвинулася високоестетична художня література народною мовою.

3-й період – 1886–1914 рр., коли Галичина почала перетворюватися на «Український П'ємонт», стала глобальним фактором всеєвропейського значення як регіон, який «тягнув» до нового національного буття велику Наддніпрянщину і цим підважував стабільність гігантської Російської імперії, регіон, в якому жив Іван Франко, який генерував у своїй творчості ідейні, культурно-естетичні та моральні устремління всього українства. У цей період Галичина цілковито долає три великі й загрозливі внутрішні виклики – рутенство, москвофільство й соціалізм – та витворює дивовижно цікаве, багате, оригінальне інтелектуальне й культурне життя, в якому поєднувалися давні галицькі традиції, середньоєвропейські ментальні й мистецькі впливи, творча бадьорість молоді нації, що відкривала перед собою нові ідейні та культурні простори. Ідеологічним «двигуном» цього

процесу стає журнал «Літературно-науковий вістник», який очолюють геніальний І. Франко, історик-енциклопедист Михайло Грушевський із Наддніпрянщини й всебічний трудар Володимир Гнатюк. Тоді Галичина видає такі потужні постаті, як літератори Андрій Чайковський, Осип Маковей, Василь Щурат, Василь Стефаник, Марко Черемшина, Лесь Мартович, Богдан Лепкий, Петро Карманський, В'ячеслав Будзиновський, Іван Крушельницький? історики й публіцисти Степан Томашівський, Мирон Кордуба, Омелян Терлецький, Василь Герасимчук, Іван Кревецький, Іван Джиджора, Іван Крип'якевич, фольклористи Філарет Колесса та Зенон Кузеля, мистецтвознавці і культурни-

ки Степан Чарнецький і Микола Голубець, організатори молоді й спорту Іван Боберський та Кирило Трильовський, оригінальний літературний критик, предтеча вісниківського неоромантизму та вольового націоналізму Микола Євшан (Федюшка). Цей злет Галичини був обірваний трагедією Першої світової війни й наступною поразкою ЗУНР. Розпочалася нова доба.

4-й період – це міжвоєнна доба ХХ ст. (1920 – 1945 рр.). У цей час відбулося кардинальне переродження психотипу галичанина. Фатальні вади галицького характеру – інертність, вузький практицизм, конформізм, провінційність, лоялізм – були подолані внаслідок раптового й всеохопного ідейно-морального піднесення, викли-

каного Національною Революцією 1917 – 1920 рр. Ідеологеми й настрої героїки, романтики, волюнтаризму, громадянської відваги тоді міцно увійшли в галицьку самосвідомість. Цю суспільну тенденцію очолила підпільна ОУН, яка надала українському національному рухові революційного запалу, бойовитості, жертвності. Ці глобальні імпульси стали підґрунтям для народження бандерівської людини в Галичині в період Другої світової війни. Відповідно до цієї ментальної трансформації розвинулася якісно інша художня література, теоретичною основою якої був насамперед той же журнал «Літературно-науковий вістник», тепер за редакцією яскравого ідеолога й публіциста, есеїста й культуролога наддніпрянця Дмитра Донцова (1883 - 1973).

Зроблений нами короткий огляд галицької суспільно-політичної та культурної історії увиразнює нинішні завдання для науковців, які вивчають історичний, культурний та естетичний феномен Галичини. Комплексне пізнання визначених чотирьох періодів галицької культури дозволить не тільки зрозуміти внутрішні «механізми» історичного процесу, а й дасть можливість проаналізувати специфічні особливості руху ідей та потоку суспільних настроїв у Галичині, коли вона була політично й адміністративно виокремленим регіоном. В українській гуманітаристиці закономірно вже утвердилися певні стереотипи щодо сприйняття й тлумачення галицької специфіки. Наприклад, у

нас усталено дивитися на Галичину 1-го періоду, від 1772-го до 1848-го року, як на «безпросвітню провінцію», яка ніяк не могла розбудитися до національного життя. Насправді це дещо не так. В краю йшли глибокі нурти щодо пізнання власної етнічно-культурної традиції після травми, нанесеної польським шовінізмом у XVII - XVIII ст. Тоді нібито «неосвічені» галичани виявили несподівану методичність наукової й джерелознавчої, були видані цілі серії пам'яток давньої української культури, була розгорнута жвава теоретична робота щодо осмислення самобутності української мови (наукові праці І.Могильницького, Й.Лозинського, Й.Левицького та ін.), була налагоджена системна праця в сфері шкільної освіти тощо. Апогеєм цього часу став вибух національного піднесення в 1848 р., коли русини змогли створити свою першу політичну організацію – Головну Руську Раду. Відтоді почалося формування державницької свідомості передусім серед галицьких українців. І тут наведемо лише один факт: у 1848-у році в Галичині було видано українською мовою 156 назв книг, коли тоді ж на Наддніпрянщині з'явилася тільки одна книжка [12, с. 397]. Виникла українськомовна преса: засновано часописи «Зоря Галицька», «Галичоруський вістник», «Новини», «Пчола», «Дневник руський». Тож коли ми говоримо про початки українського національного відродження, яке нібито розгорілося від «кумедної» в усіх сенсах «Енеїди»

І. Котляревського, то до уваги треба брати й ці національного значення факти із галицького культурного життя, які стали основою правдивого розростання українського національного організму.

Інший приклад: в Україні панує політологічний стереотип про нібито початки українського самостійництва від ідеологічної творчості Миколи Міхновського (1873 – 1924), від його брошури «Самостійна Україна» (1900). Насправді було зовсім не так. Ідея самостійності майбутньої України в середовищі політично активних галичан розвивалася ще від доби перших народовців і аналіз публіцистичних виступів Ксенофонта Климковича (1835–1879), зроблений в нашому журналі (див. статтю О.Багана «Програма національно-культурного утвердження українства в публіцистиці Ксенофонта Климковича»), підтверджує це. Народовські політики офіційно заявляли про майбутню самостійність ще від часу постановня «Народної ради» (1885), про що свідчать їхні публікації в тодішній пресі; найбільший інтелект Галичини – Іван Франко – також від початку 1880-х рр. мав візію самостійності, задекларувавши це в низці статей. Зрештою, у 1895 р. вийшла знаменита брошура Юліана Бачинського «Ukraina irredenta» з позитивістським обґрунтуванням потреби української державності, яку широко обговорювали в галицькому суспільстві. Інша справа, що галичани як реалісти й раціоналісти-прагматики

усвідомлювали, що самостійність наразі здобути неможливо, тому й не перетворювали це емоційне гасло на програму. Коли ж на самостійницьку брошуру, нарешті, здобувся наддніпрянець М. Міхновський, то галичани радо підхопили цей факт (не ідею!), щоб підбурливо впливати на підросійську Україну (плани стимулювання національного руху на Наддніпрянщині існували постійно): була організована ціла пропагандивна кампанія для прославлення брошури М. Міхновського і його особи, бо треба ж було перед світом показати, що це не тільки в «нестерпній» і «підступній» (для московських та польських шовіністів) Галичині русини прагнуть своєї української державності, а й в Російській імперії виступають її прихильники й візіонери. Галицьку політичну логіку передає знаменита стаття І.Франка 1900-го року «Поза межами можливого» (написана як відгук на «Самостійну Україну» М.Міхновського), в якій він пояснював, чому самостійність ще не на часі (бо ж неготовою є ще сама українська нація), але чітко давав розуміння потреби національної держави. Особливо розвинувся культ постаті М.Міхновського у 1920-і рр., коли молодий український націоналістичний рух в Галичині шукав собі в минулому «предтеч» і «пророків», тож і запрацювала легенда про місію М.Міхновського як нібито виняткового ідеолога. Наслідком цього М.Міхновський перетворився на «першого українського націоналіста», хоча його публіцистика

на початку ХХ ст. була цілком не гострішою за тодішню галицьку публіцистику, скоріше, навпаки. Тож маємо справу з певною політичною містифікацією, такий собі політичний «оксюморон»: реально знаємо, що це не відповідає дійсності, але фігурально віримо в сюрреальність. Безумовно, сама постать М. Міхновського вартує високої оцінки як політика і державника, але як публіцист та ідеолог він насправді не грав такої значної історичної ролі, як це йому приписали а posteriori.

Таких прикладів стереотипних уявлень про Галичину, які завужують і викривлюють наше бачення української історії, можна навести ще багато.

IV Український літературний процес в Галичині

Літературна історія Галичини нового періоду нашої історії також має свої кардинальні особливості. Наприкінці ХVІІІ ст. тут склалися вкрай несприятливі культурно-історичні умови через цілковите домінування польської суспільної верхівки. На відміну від Наддніпрянщини, Галичина повністю втратила свою еліту. На Наддніпрянщині, особливо на Лівобережжі, збереглася доволі чисельна верхівка козацької старшини-шляхти, ідейно пов'язана із державницькою традицією автономної Гетьманщини, яка живо відчувала свій зв'язок з багатою

культурою барокового періоду і з народною українською стихією. Це й спричинило літературне зацікавлення цієї еліти пробами творчості народною мовою й появу таких яскравих ідеологічних творів про національну ідентичність українства, як знаменита «Історія русов». В Галичині подібних факторів не існувало, тому тоненька освічена верхівка русинів міцно захопилася за єдину їй зрозумілу й відчутну традицію – церковну писемність. Це й був той наріжний камінь, на якому перші національно свідомі галичани спробували збудувати нову культуру. Мабуть, найхарактернішим прикладом такого роду діяча є постать Модеста Гриневецького (1758 – 1823), уродженця села Літовиська в гірській Бойківщині, випускника Замостьської академії, викладача в церковних василіанських школах Дрогобича та Лаврова, в Руському Інституті (Studium Ruthenum) та Львівському університеті. Саме о. М. Гриневецький під час свого навчання у Відні протягом 1784 – 1789 рр. першим з галичан познайомився з ідеями чеського й загалом слов'янського національного відродження. Повернувшись додому, він, очевидно, під цим впливом написав у 1791 р. свою «Догматику» як підручник для русинських семінарій, використавши староруську мову. Це було сім років перед виходом «Енеїди» І. Котляревського (!). До кінця життя о. М. Гриневецький активно займався давньоруськими стародруками, історією Галичини, дже-

релознавством, богослов'ям. Став ректором Львівського університету. Написав староруською мовою ще низку праць, переважно богословських, був відомий у слов'янському світі як книжник і архівіст. Хоча о. М. Гриневецький не відважився звернутися до народної мови, все ж його позиція як вченого й літературні інтенції дали перший поштовх до програмного національного відродження в Галичині.

Проте надалі проблемою для Галичини виявилася відсутність яскравих талантів у її культурі. Це тривало доволі довго, аж до появи І.Франка. Галицьке культурне життя проминало в кволіх намаганнях невеликої групи свідомих інтелігентів, переважно вихідців із священницького середовища. Головною твердинею галицького духу був Ставропігійський інститут, який був організований австрійською владою на основі колишнього Львівського Успенського (Ставропігійського) братства у 1788 р. декретом цісаря Йосифа II. Цей акт мав символізувати відродження давніх русинських культурних традицій. Тут працювали на початку XIX ст. 40 – 50 культурників [13, с.133]. Працівники інституту готували підручники для початкових шкіл краю, збирав та описував стародруки, вивчав історію Галичини, вершиною чого стали праці Дениса Зубрицького про Львів та Галицько-Волинську державу, написані й видані вже майже в середині XIX ст. Загалом до XX ст. членами Ставропігійського

інституту були 726 людей. У другій половині XIX ст. дослідження істориків Ставропігійського інституту набули більшої професійності, масштабності і мали суттєвий вплив на галицьку культурно-освітню свідомість [10]. Власне, це середовище й виробило т. зв. «язичіє» як штучну літературну мову на основі церковнослов'янщини, російської та частково польської мов з вкрапленням українських діалектизмів.

Другою великою проблемою, через яку загальмовувалося галицьке культурне життя, було описане вище рутенство як певний морально-психологічний комплекс. Воно унеможлиблювало найменші вияви

Модест Гриневецький (1756 – 1823), перший галицький патріотичний богослов і культурник, ректор Львівського університету

героїки в суспільстві, притлумлювало його ідейний поступ. Суспільство розвивалося не за законами ідейно-емоційних поривів, як це було в інших бездержавних народів, що боролися за національне утвердження (насамперед італійців, греків, угорців, румунів, сербів, та ін.), а за логікою пристосуванства й лояльності. У таких умовах апріорі не могли формуватися сильні й творчо налаштовані особистості та лідери. Саме рутенство стало тією соціальною основою, на якій постав галицький літературний романтизм. Про його особливості дуже проникливо й цікаво сказав знаменитий галицький критик початку ХХ ст. Микола Євшан. Він, посилаючись на думки відомого чеського славіста Матія Мурка про те, що слов'янські романтики майже винятково наслідували передусім творчість авторів німецької романтичної Швабської школи, релігійних консерваторів і політичних реакціонерів, й наслідували переважно тільки форму їхньої творчості, пояснював так ментальні основи, які визначали й галицьку культуру початку ХІХ ст.: «Перш всього се був рух елементарний, не внутрішня потреба перевороту в світогляді та житті, а більше літературні, книжкові впливи, які тільки в дальшому розвою стали конкретними та більш-менш живими... Я би боявся назвати се пробудженням національної свідомості... Вона була занадто літературною, мертвою, щоб захопити цілу людину, весь світогляд. Само прославлення народної мови й пісень і писання

Львівська греко-католицька духовна семінарія при церкві Святого Духа

тою мовою, любов до рідної старовини та вишукування пам'яток народної творчості – се була цілком більше сама для себе, більше мода, як об'яв самосвідомості та ціни самому собі. Скільки внутрішнього фальшу лежало навіть в такій серйозній діяльності, як у чехів, видно хоч би з того, що ті народні діячі уміли себе обманювати підробленими пам'ятками, аби тим більше голосною зробити свою справу... Відомо, що не було більше заїлих урядовців, кар'єровичів, взагалі монархістів, здібних стати хоч би й поліційними агентами, як люди з-поміж тих, власне, слов'янських патріотів, піонерів відродження. Само правительство й дивилося на той рух слов'янських націй до відродження, як на невин-

ну забавку. Воно ж знало, етнографічно-археологічні студії та правописні спори не можуть викликати революції. Але де національний рух не кінчився на граматиці, там воно вже виступало інакше. І коли вже треба було «піонерам відродження» написати якийсь солідніший науковий твір, вони не цуралися писати мовою мертвою і чужою своїй народности, не боялися потрапити в конфлікт із своїми ідеалами. Вони знали занадто добре, що ті ідеали – більше мода, так само, як модою став панславизм, декламація про всеслов'янську голубину згоду та любов» [8, с.35].

М. Євшан робить акцент на тому, що більшість культурних і політичних еліт слов'янських націй на зорі свого відродження зайняли пристосуванську позицію, вони не включилися в ті масові ліберально-революційні та націоналістичні рухи, як, наприклад, італійський революційний і визвольний рух (організація «Молода Італія» на чолі з Дж. Мадзині), які кардинально видозмінювали суспільно-політичне життя всієї Європи. Слов'яни переважно стали на бік консервативних сил континенту – і в цьому була проблема їхньої моральної та ідеологічної оцінки.

У такий спосіб М. Євшан пробував пояснити, в якій типологічній культурно-історичній ніші перебували й українські перші романтики, зрозуміло, насамперед галицькі чи закарпатські. У 1848 р., коли вибухнула революція в Австрійській імперії, русини в Галичині не були до

неї готові ні в ідейному, ні в моральному, ні в організаційному планах. Коли «треба себе було заманіфестувати, виявити якісь конкретні цілі і змагання» [8, с.36], вони змогли лише почати славословити «пророка»: «І тут канонізовано Шашкевича на галицько-руського святого і мученика за народну справу» [8, с.36]. Саме Я. Головацький, який, як і решта друзів М. Шашкевича, по його смерті замовк для національної справи, від 1848 р. почав творити легенду про «пророка» і «мученика», але ця легенда була скомпонована a posteriori, тобто за відомими в романтизмі лекалами і схемами: прийшов до народу щиросердий, страждав за народ, учив істини і вмер за ідею [8, с.40]. Натомість правдивий М. Шашкевич був типовим представником саме того слов'янського пристосуванського й напів офіційного романтизму. Навіть більше, на думку М. Євшана, це була постать посередня, без особливого таланту: «...індивідуальність зовсім не сильна, не сильна бодай настільки, щоб стати реформатором рідного письменства та впровадити його на новий шлях» [8, с.41].

«Перше всього, – писав М. Євшан, – він зовсім не був в нічому оригінальний. Не тільки в своїх думках, в концепції поодиноких своїх віршів, але взагалі як тип, як індивідуальність. Се один з тих типів, які по кожній сильнішій струї лишаються, як намул лишається після вилування ріки. Вони чують свою духову спільність з тою минулою течією, але занадто ане-

мічні та безсильні, щоб пробиватися самим через нетрі життя і чути себе над ним панами. Їх духове життя пливе вже лиш теоретично, мріють про якісь верхи, але до них навіть не пробують летіти. Весь характер Шашкевича зовсім не мужський, не розвитий. Його відношення до світу і до людей пасивне. В природі його переважає м'якість, непорядність, жіночість. Серед даних обставин він не може жити, його й так мінімальна відпорність життєва та енергія в'януть. Він весь час тужить за первісною простотою, коли не було ніякого розладу поміж життям і поетичною мрією. Сентименталізм, той плаксивий тон, який може тепер вже тільки дискредитувати творця, був самотнім тоном, на який він міг здобутися» [8, с. 41].

Поглиблюючи свій аналіз поста-ті М. Шашкевича в націософському вимірі, М. Євшан зауважував, що вона значно гіперболізована і стала навіть міфічною, не відповідає реаліям часу. М. Шашкевич не мав сформованого національного світогляду, як і ціле його покоління, яке «не уміло бути горожанами рідного краю», хоч мали поряд приклад поляків як активної, вельми якісно організованої нації [8, с. 42]. Він був звичайним проповідником християнської смиренності в еру революцій, австрійським патріотом і теоретичним слов'янофілом, мрійником та ілюзійником української минувшини [8, с. 42]. Реально «Руська Трійця» не мала ніякої культурно-національної програми, не мала глибокої

національної свідомості, а лише оперувала всеслов'янськими сентиментами [8, с. 42]. «...Люди, які видали «Русалку Дністрову», були зовсім не приготовані до тої ролі, яку хотіли сповняти. Вони самі ще мушили учитися, щоб бути учителями... Се вказує тільки на одно: що всеслов'янський рух до відродження заскочив галицьких українців зовсім не приготованих. Вони не виробили собі ще ніякого національного світогляду, не знали, куди йти, що робити і підхопили тільки загальні кличі. Тим тільки можна пояснити собі ненормальний факт, що при теоретичнім інтересі до слов'янського відродження вони не здобулися на ясне сформування української ідеї, не показали національного свого обличчя, а скінчили тільки на платонічній любові до своєї народности, до народної мови і пісні. І панславистична течія взяла верх над всіми іншими їх інтересами, заглушила навіть скромні вияви національної психіки» [8, с. 43]. Уточнимо, що під «панславізмом» М.Євшан мав на увазі галицьке москвофільство.

Отже, перший наш висновок ширшого плану в цій темі: в Галичині в першій половині XIX ст. не розвинулася сильна й багатогранна українська література романтизму. Це спричинило подальший низький рівень культурної самосвідомості галичан. Філософські, естетичні, загалом інтелектуальні обрії мислення галицької інтелігенції залишалися надто вузькими. Вона майже нічого не засвоювала від надто

розвинутого й величного польсько-го літературного романтизму – і це ще один контраргумент для тих, хто перебільшує взаємодії різних національних літератур в Галичині (Ю.Прохасько і К).

На цьому ґрунті культурної та інтелектуальної анемії від 1840-х рр. розвинулася пишним квітом московфільська художня література, яка за своїм характером була псевдокласицистичною і псевдоромантичною. Найбільшими її представниками стали Богдан Дідицький (1827 - 1909) та Іван Гушалеви́ч (1823 - 1903). Б.Дідицький був автором поетичної збірки «Пісні руського кобзаря» (1853), поем «Конюший» (1853), «Буй-тур Всеволод, князь Курський» (1860) та ін., писав історичні та культурологічні популярні праці. І.Гушалеви́ч, якого московфіли підносили до рівня «національного пророка», видав збірки віршів «До моєї батьківщини» (1848), «Квіти з Наддністрянської левади» (1852), «Поезії» (1861), «Галицькі відголоси» (1881), «Стихотворения» (1884), «Балканские думи» (1891), поеми «Гальшка Острозька», «Козацький похід до Молдови» (1883), «Бранка», «Іван Підкова» (1884), написав низку п'єс із селянського життя: «Подгоряни», «Обман очей», «Внесення жінки», «Сільські пленіпотенти» тощо. На відміну від Б.Дідицького, подав у своїй творчості широкий жанрово-формальний спектр поезій – від оди до балади та легенди. Обидва були активними просвітниками, примітивними науковцями, залишили спогади. Якість

їхньої творчості межує з графоманією. Міцна прив'язаність до «язичія» зробила їхні ідейні та художні впливи на ширшу галицьку громаду мінімальними, зокрема на селянство. Власне, ці автори яскраво демонстрували провінційну плиткість і невиразність рутенської версії національної культури. І.Франко так писав про моральні основи галицького московфільства: «...напрям, що має метою умертвити живого духа та живий національний рух серед нашого народу, мертвить, ломить і деправує попереду свого своїх чільних діячів» [19, с.8].

З гуцці московфільства, на думку І.Франка, «повиринали багато спеціалістів від роблення миру і згоди, багато підлих спекулянтів, кар'єровичів, інтриганів. І кождий русин мав поневолі запитувати себе: невже й з усім тим хробацтвом треба мати мир і згоду, а не ворогування і боротьбу?» [19, с.11]. Про самого І.Гушалеви́ча як автора і про його знаменитий вірш «Мир вам, браття», який на 30 років став своєрідним славнем-програмою для тисяч галицьких інтелігентів, І.Франко підсумував таке: «Гушалеви́ч сим разом оказався рідною дитиною свого часу – не бурливого 1848 року, а гнилої доби попередніх літ, ... оказався навіть віщуном, віднайшов у серці руського інтелігента грубі поклади інерції, тупости та апатії і відізався до сих темних сил відповідним до їх смаку темним словом, піснею, якої кождий рядок виглядав так, немов би мав якийсь смисл, хоч і не мав його; удавав із себе щось

високе та поважне, хоч насправду висловлював лише бездонну духову мізерію ... Се був перший голос реакції, що, мов темна хмара, висіла над розбурханим обрієм 1848 р., гімн рутенського фарисейства, що під шумними фразами любить ховати зовсім не блискучі, дрібні, самолюбні та брудні заходи, того самого рутенства, що підняло у нас свою голову і швидко показало себе силою, забруднило та висмоктало народний рух і верствою рідкого болота покрило всю історію Галицької Руси на довгі десятиліття. Сам Гушалеви́ч був одним із пильних продуцентів і одною з жертв сього болота. Для нього особисто був у тій ролі певний трагізм, остільки, що коли інші старалися фруктифікувати сей чисто галицький продукт, вивозити його на заграничні ринки, де був попит, де платили за безхарактерність, ренегатство та шпівство, зразу у Відні, а далі в Петербурзі й Москві вижебрували для себе посади, пенсії, пособія та дарунки, Гушалеви́ч служив поганій справі зовсім безкористовно, доки

Іван Гушалеви́ч (1823 – 1903)

Богдан Дідицький (1827 – 1909)

болото не дійшло йому до горла і не задушило його моральної істоти» [19, с.12-13].

Ось ще одна думка про І.Гушалеви́ча, в якому, поряд із І.Наумовичем і А.Петрушеви́чем, виразився найповніше психотип москвофіла, за І.Франком: «Сей чоловік, якому, можна сказати, всміхалася доля від самого семінарського порога, що зробився учителем без екзамену (тобто без кваліфікації – О.Б.), національним соловієм без поетичного дару, без чуття і без фантазії, послом без розуміння політичної азбуки, той чоловік говорить про якісь переслідування, яких він ніколи не зазнавав ані тіні, і свою поетичну імпотенцію прикриває буцімто конечністю – крити свої сердечні думки перед ворожим оком, ховати їх у алегорії, хоча його дерев'яні концепції навіть не алегоричні, а попросту дерев'яні... Той сам Гушалеви́ч, що бажає якнайш-

видше увільнити себе і свій край з-під власти Австрії, не перестав проповідувати вірності та послуху для австрійського цісаря...» [19, с.70–71].

Ці характеристики доволі повно передають той стан ідейного, інтелектуального та культурно-естетичного занепаду, в якому опинилося галицьке українство в середині XIX ст. Тому такою важливою була наступна доба в його історії, осяяна генієм Тараса Шевченка, твори якого у кінці 1850-х рр. потрохи почали проникати в світ Галичини.

Ще в період діяльності «Руської трійці» в галицькій українській літературі намітилася позитивна тенденція, очевидно, під впливом австрійської літератури, до стильових відкриттів бідермаєру, виявлена у творчості М.Шашкевича. Про це першим коротко сказав знайний галицький літературознавець Микола Гнатишак у своїй «Історії української літератури» (1940) [7], в якій він уперше застосував стильовий принцип до аналізу літературного процесу. Його тезу підхопив відомий галицький філолог Іван Панькевич, надрукувавши в науковому збірнику «Праці українського історико-філологічного товариства в Празі» невелику, але докладну статтю на цю тему [14]. Ці теоретичні здогади потужно розвинув Дмитро Чижевський, який, проте, вважав, що бідермаєр був фрагментарним явищем в Україні. Ось як він визначав ідейно-естетичні засади цього стилю: «...основні риси «бідермаєру», репрезентова-

ного переважно в австрійській літературі, є риси «пізньоромантичні», це певна форма романтики, яку визначають як «міщанську романтику», або як «романтику старечу»... Замість індивідуалізму та революційного пориву маємо тут повагу до «надіндивідуального порядку» в державі, релігії, звичаях, нахил до традиції: замість живої спраги, яку може задовольнити лише весь світ, – спокійне збирання, колекціонування. Замість різкості, поривчастості романтики – м'якість, спокій; замість поривань до крайнього, навіть поза межі нормального та дозволеного – пошану, покору, смирення як основні чесноти людини; мова стає спокійнішою, правильнішою, поміркованішою, статичнішою. Крім цих основних рис дослідники називали й інші: ...ідилічний характер та «розірваність», песимізм, сум та прагнення спокійної, м'якої краси... повагу до античності, що певною мірою була втрачена романтиками...» [22, с. 459]. Д.Чижевський називав імена головних представників бідермаєру в австрійській літературі: Л.Уланд, А. Штифтер, А. Дросте-Гюльстоф, Ф. Грильпарцер, Г.Келлер, О.Людвіг; вважав, що подібні явища розвинулися в чеській та словацькій літературах [22, с.460]. Водночас вечний полемізував із І.Панькевичем щодо розвинутої стилю бідермаєр в українській літературі і мав таку думку: «В той час, як на Заході (у німців) «бідермаєр» є реакцією на романтику, явищем «протверезіння» після захоплення романтич-

ними ідеями, відходу від них, – на Україні не було ніякого ґрунту для такої реакції... важко говорити на Україні і про «обміщанення» романтиків. Окремі конкретні риси поезії бідермаєру зустрічаємо, щоправда, у поодиноких поетів: не лише у Шашкевича, але й в меланхолійних ліриків – Петренка, Забіли, Чужбинського, Метлинського, в початках Щоголева, у повістярів Устияновича та почасти й Стороженка... До того ж риси стилю бідермаєр постали в українських поетів не шляхом органічного розвитку, а шляхом простого запозичення – у Шашкевича з австрійської літератури; у інших – зі споріднених з бідермаєром російських поетів... Отже, стиль «бідермаєр», стиль великою мірою властивий німецькій літературі та літературам, що перебували під її впливом, залишив в українській літературі лише незначний слід» [22, с. 459-460].

Можемо припустити, що Д.Чижевський не знав про творчість галицького письменника Федора Заревича, який виступив зі своєю прозою на початку 1860-х рр. У манері його письма явно простежуються бідермаєрівські риси: введення міщанської тематики, ідилічні настрої, сентиментальні тональності тощо. Проза Ф.Заревича явно промовляє про запозичення ним від М.Шашкевича стильових прийомів урівноваженого, чуттєвого, соціально скерованого письма. Проте він значно поглиблює свій стиль і йде до реалізму: вже в «Хлопській дитині» (1862), цен-

тральному творі письменника, ми бачимо потужні імпульси до змалювання соціальних конфліктів, до панорамності зображення, до поглибленого психологізму; це потверджують і його оповідання «Чудний цвіт», «Родина», «У страхі очі великі», «Дві сестри», «Німа» тощо. Не випадково І.Франко називав Ф.Заревича своїм літературним батьком. Він явно перейняв у того мегатему визрівання простого селянина на національного інтелігента, який формує свою лінію життя як служіння ідеалам українського народу. Це ми бачимо в головних романах І.Франка «Лель і Полель», «Не спитавши броду», «Перехресні стежки». Тож вимальовується логічна лінія розвитку галицької літератури середини ХІХ ст.: від перейнятості настроями бідермаєру до реалізму-позитивізму як визначального стилю доби.

Тут вартує наголосити на тому, що повість Ф.Заревича з'явилася на сторінках першого народовського журналу в Галичині «Вечерниці» у 1862 р. Саме в цей час, 1861–1862 рр., писав свою знамениту повість «Люборацькі» Анатоль Свидницький, яка, однак, не була надрукована. В українському літературознавстві прийнято вважати першим суто реалістичним твором нашої літератури саме повість А.Свидницького, яка побачила світ тільки у 1886 р. в журналі «Зоря» завдяки старанням І.Франка. Натомість повість Ф.Заревича відразу увійшла в український літературний процес: вона була сприйнята критикою і

передрукована у 1901 р. в збірці вибраного автора. Тож закономірно, що ми можемо вважати першим реалістичним твором нашої літератури, який кардинально вплинув на формування модерної української естетичної свідомості, саме повість Ф.Заревича «Хлопська дитина». Цей твір потребує сьогодні реінтерпретації та популяризації як знаковий в історії української літератури, як твір, що започаткував епоху розвою реалізму-позитивізму в нашій літературі, яку завершив своїми монументальними та раціонально викінченими полотнами І.Франко. До слова, він був би зручним і для вивчення в школі, як і окремі оповідання Ф.Заревича.

Правда, нам можуть закинути, що, мовляв, перші імпульси до реалізму у вітчизняній літературі все-таки дала Марко Вовчок збіркою «Народні оповідання» (1857). Гадаємо, це застаріла тенденційна оцінка радянського літературознавства, яке посилено шукало реалізм навіть там, де його не було або він був у зародковому стані. Безумовно, елементи реалізму у творчості Марка Вовчка присутні. Але тільки елементи, письменниця не мала концептуального позитивістського естетичного світогляду. У цьому моменті зішлемося на проникливого Миколу Зерова, який цілком обґрунтовано вважав твори Марка Вовчка пізнім етнографічним романтизмом, пройнятим великою сентиментальністю, і ставив в один ряд із творчістю О.Стороженка, оскільки в них він

не знаходив ні всебічно виписаних характерів, ні великих соціальних проблем, ні раціонального аналітизму, які є обов'язковими ознаками реалізму-позитивізму [9].

Тож ми цілком переконано можемо вважати Ф.Заревича зачинателем реалізму в українській літературі. Хоча письменникові не пощастило в житті: його майже забули, його твори передруковувалися цілком мало, його обминали літературознавці, як щойно цитований нами Д.Чижевський. Цей приклад є показовим, наскільки недооцінювалася загалом галицька українська літературна традиція у нашій науці, про що ми вже наголосили на початку своєї розвідки.

Стильовий реалізм перших галицьких письменників-народовців мав ту вагу, що це покоління культурників твердо стало на шлях естетичної правди та народності. Своєю чергою цей вибір означав дуже багато: адже в Галичині вже у 1870-і рр., тобто відразу після літературного утвердження Ф.Заревича та його однодумців, передусім К.Климковича, О.Партицького, А.Вахнянина, Є.Згарського, О.Огоновського, В. та О.Барвінських, вдалося створити потужну культурницьку й літературну течію, засновану на принципах та ідеалах демократизму, цивілізаційного прогресу, утвердження національної традиції, ідейного позитивізму, які й забезпечили відносно швидкий розвиток Галичини як, хоча й соціально відсталого, але культурно передового регіону

України, особливо, коли до справи долучився геній І.Франка; власне, через цю успішну течію розвитку Галичина вже до кінця ХІХ ст. перетворилася на «П'ємонт України».

Перший випуск наукового журналу «Галичина: література і культурно-історичні основи» присвячений темі українського відродження в Галичині в надскладний період між 1848-им і 1880-им роками. Це найменше вивчений і малопопулярний період галицької української культури. І в цьому, власне, полягає його привабливість для науковця. Сподіваємося, що зібрані наукові матеріали якоюсь мірою заповнять ту лакуну щодо інтелектуальної та естетичної історії Галичини в цей час, яка витворилася об'єктивно, з огляду на ціннісний та ідейний контекст розвитку української науки в ХХ ст. Щоб загострити й поглибити прочитання культурної історії Галичини середини ХІХ ст., ми доповнили наше видання оригінальними й цінними за своєю спостережливістю спогадами видатного галицького художника й культурника Корнила Устияновича, мемуарною мініатюрою одного з перших галицьких народовців Тита Реваковича про Федора Заревича, які проінтерпретував Ігор Набитович. Плануємо наступні наші випуски присвячувати іншим окремим періодам галицької історії та культури або якимось великим проблемам чи теоретико-естетичним темам галицького літературного процесу.

Список використаних джерел

1. Аркуша О., Кондратюк К., Мудрий М., Сухий О. Час народів: Історія України ХІХ століття. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016.
2. Баган О. «І ми в Європі»: Українство і слов'янська ідея в історії і перспективі. *Універсум*. 2013. № 7-8. С. 53-55. У статті описано історичні умови, хід слов'янського з'їзду у Празі, участь у ньому українців з Галичини та наслідки і значення для національної справи.
3. Баган О. Культурологічна і націософська проблематика в літературознавчих студіях Івана Франка (Пізній період творчості: 1895–1907 рр.). Дрогобич, 2021. 212 с.
4. Баган О. Чому почалася Перша світова війна? (Геополітичне значення Галичини в осмисленні українських істориків початку ХХ ст.) // *Idem*. *Актуальна націософія: теоретичні, культурологічні, геополітичні та історіософські аспекти: Вибрані статті, есеї, виступи*. Львів: Піраміда 2016. С. 362-383.
5. Вінніченко О. Сеймики Речі Посполитої у світлі сеймових поборових універсалів (1587–1632). *Вісник Львівського університету: Серія історична*. Львів, 2010. Випуск 45. С. 335-375.
6. Волощук М. «Русь» в Угорському королівстві (ХІ – друга половина ХІV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. 496 с.
7. Гнатишак М. Історія української літератури: Книга перша. Прага, 1941. 133 с.
8. Євшан М. Свято Маркіяна Шашкевича // *Idem*. *Критика. Літературознавство. Естетика*. Київ: Основи, 1997. С. 33-44.
9. Зеров М. Марко Вовчок. Творчість. Критика про Марка Вовчка // *Idem*. *Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка*. Дрогобич: Відродження, 2007. С. 226-232.
10. Киричук О. Історичні дослідження діячів Ставропільського інституту у Львові (1864 – 1890-і роки). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Юрія Сливки*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. С. 141-149.

11. Кревецький І. Початки преси на Україні. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 1926. Том СXLIV. С. 185-208.
12. Магочій П. Україна: Історія її земель та народів. Ужгород, 2012. 407 с.
13. Орлевич І. Структура та організаційна діяльність Львівської Ставропігії (кінець XVIII – перша половина XIX століття). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник на пошану професора Юрія Сливки*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. С. 132-140.
14. Панькевич І. Літературний бідермаєр в галицько-українському письменстві // Праці українського історико-філологічного товариства в Празі. Прага, 1941.
15. Прохасько Ю. Можлива історія «галицької літератури». *Історії літератури: Збірник статей*. Львів: Літопис, 2010. С. 1-87.
16. Прохасько Ю. Чи можлива історія «галицької літератури»? *Історії літератури: Збірник статей* Львів: Літопис, 2010. [Зворот]. С. 1-30.
17. Томашівський С. Галичина: Політично-історичний нарис з приводу світової війни. Львів, 1915. 35 с.
18. Франко І. Дещо про польсько-українські відносини // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 46. Книга 2. С. 258-279.
19. Франко І. Іван Гушалевиц // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 3-71.
20. Франко І. Наш погляд на польське питання // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. С. 204-220.
21. Франко І. Стара Русь // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1982. Т. 37. С. 79-110. Головний зміст статті про діяльність І. Головацького та деструктивність російських впливів вміщений у великій купюрі, яка не увійшла в советські часи до опублікованої статті «Стара Русь» в 50-томнику; він вперше надрукований у додатковому томі: Франко І. Показчик купюр. Київ: Наукова думка, 2009. 336 с.
22. Чижевський Д. Історія української літератури. Тернопіль 1994. 480 с.
23. Шлемкевич М. Галичанство. Львів, 1997. 104 с.
24. Wolff L. The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture. Stanford University Press, 2010. 388 pp.

References

1. Arkusha O., Kondratiuk K., Mudryi M., Sukhyi O. Chas narodiv: Istoriia Ukrainy XIX stolittia. Lviv, 2016. s. 62.
2. Bahan O. «I my v Yevropi»: Ukrainstvo i slovianska ideya v istorii i perspektyvi // "Univerzum". 2013. № 7-8. s. 53-55.
3. Bahan O. Kulturolohichna i natsiosofska problematyka v literaturoznavchych studiakh Ivana Franka (Piznii period tvorchosti: 1895–1907 rr.). Drohobych, 2021. 212 s.
4. Bahan O. Chomu pochalasia Persha svitova viina? (Heopolitychne znachennia Halychyny v osmyslenni ukrainskykh istorykiv pochatku KhKh st.) // *Idem. Aktualna natsiosofiia: teoretychni, kulturolohichni, heopolitychni ta istoriosofski aspekty: Vybrani statti, esei, vystupy*. Lviv: Piramida, 2016. s. 362-383.
5. Vynnychenko O. Seimyky Rechi Pospolytoyi u svitli seimovykh poborovykh universaliv (1587–1632). *Visnyk Lvivskoho universytetu: Seriiia istorychna*. Lviv, 2010. Vyp. 45. s. 335-375.
6. Voloshchuk M. «Rus'» v Uhorskomu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspilno-politychna rol, mainovi stosunky, mihratsii. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2014. 496 s.
7. Hnatyshak M. Istoriia ukrainskoi literatury. Knyha persha. Praha, 1941. 133 s.
8. Yevshan M. Sviato Markiiiana Shashkevycha // *Idem. Krytyka. Literaturoznavstvo. Estetyka*. Kyiv: Osnovy, 1997. s. 33-44.
9. Zerov M. Marko Vovchok. Tvorchist'. Krytyka pro Marka Vovchka // *Idem. Ukrainske pysmenstvo XIX st. Vid Kulisha do Vynnychenka*. Drohobych: Vidrodzhennia, 2007. S. 226-232.
10. Kyrychuk O. Istorychni doslidzhennia diiachiv Stavropihiiskoho instytutu u Lvovi

(1864–1890-i roky). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnyk na poshanu profesora Yuriya Slyvky*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2000. s. 141-149.

11. Krevetskyi I. Pochatky presy na Ukraini. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*. Lviv, 1926. T. CXLIV. s. 185-208.

12. Magochiy P. R. *Ukraina: Istorija yiyi zemel' ta narodiv*. Uzhhorod, 2012. 407 s.

13. Orlevych I. Struktura ta orhanizatsiina diialnist Lvivskouyi Stavropihiyi (kinets XVIII – persha polovyna XIX stolittia). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnyk na poshanu profesora Yuriya Slyvky*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2000. s. 132-140.

14. Pankevych I. Literaturnyi bidermaier v halytsko-ukrainskomu pysmenstvi. *Pratsi ukrainskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva v Prazi*. Praha, 1941.

15. Prokhasko Yu. Mozhlyva istoriia «halytskoi literatury». *Istorii literatury: Zbirnyk statei*. Lviv: Litopys, 2010. s. 1-87.

16. Prokhasko Yu. Chy mozhlyva istoriia «halytskoi literatury»? *Istorii literatury: Zbirnyk statei*. Lviv: Litopys, 2010. [Zvorot]. s. 1-30.

17. Tomashivskyi S. Halychyna: Politychno-istorychnyi narys z pryvodu svitovoi viiny. Lviv, 1915. 35 s.

18. Franko I. Deshcho pro polsko-ukrainski vidnosyny // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t.* Kyiv: Naukova dumka, 1986. T. 46. Kn. 2. S. 258-279.

19. Franko I. Ivan Hushalevych // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t.* Kyiv: Naukova dumka, 1982. T. 35. s. 3-71.

20. Franko I. Nash pohliad na polske pytannia // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t.* Kyiv: Naukova dumka, 1986. T. 45. s. 204-220.

21. Franko I. Stara Rus' // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t.* Kyiv: Naukova dumka, 1982. T. 37. s. 79-110.

22. Chyzhevskyi D. Istoriiia ukrainskoi literatury. Ternopil, 1994. 480 s.

23. Shlemkevych M. Halychanstvo. Lviv, 1997. 104 s.

24. Wolff L. *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford University Press, 2010. 388 pp.